D. 8580.

JOH. KÄIS

ESIMESED VAOD

EMAKEELE LUGEMIK JA TÖÖRAAMAT

1. ÕPPEAASTA

Eesti Haldus Muuseum Raamatukogu
1936: 314

LISA V

LOOKESI LOOMADEST

ENSV R. Kirjandusmuuseum
Ef. 5031
RAAMATUKOGU

K. K.-Ü. „TÖÖKOOLI“ KIRJASTUS
TALLINNAS 1936

Firma J. Ratassepa trükk
Tallinnas, Lai 43, tel. 441-91.

ENSV TA Fr. R. Kreutzvaldi nim.
Kirjandusmuuseum
ARHIIVRAAMATUKOGU
111911

Varss ja emahobune.

Väsinud emahobune sõi isukalt värsket rohtu. Aga varss, kes võis kogu päeva ringi joosta, nõudis, et ema viiks ta paremale rohumaale. Et varss ei andnud emale rahu, ütles see viimaks: „Hea küll, lähme!“

Nad läksid esiteks mööda tolmust maanteed, pöördusid siis looklevale metsateele, astusid üle lageda raismiku ja jätkasid oma teekonda kiirel sammul, sõna lausumata. Kiire kõndimine hakkas varssa väsitama.

Viimaks õhtueel jõudsid nad karjamaale, kus kasvas hea hein.

„Suurepärane!“ hüüdis varss ja hakkas kohe ahnelt sööma, et täita oma tühja kõhtu.

Emahobune sõi ka kaua sõna lausumata, siis aga küsis:

„Kas tead ka, kus karjamaal me oleme?“

„Ei,“ vastas varss, ikka süües.

„Sealsamas, kust läksime,“ ütles ema.

(Soome keelest.)

Raismik — koht, kust puud on maha raiutud. Mis kasvab raismikul?

Mõtlemiseks: Kuidas varss ei märganud, et emahobune tõi ta tagasi endisele kohale? Miks maitses nüüd varsale rohi hästi? Ehk tean teisigi lookesi või juhtumeid elust selle kohta, et täie kõhuga toit ei maitse?

Harjutuseks.

1. Kirjutan lookese nii, nagu jutustaks varss ise.

Algan nii:

Kuidas ema õpetas mind sõõma.

(Varss jutustab.)

Ema oli päeva läbi töös ja sõi nüüd ..... Mina aga võisin kogu päeva ..... ja nõudsin, et ema viiks minu ..... Et ma ei andnud .....

Me läksime ....., pöördusime siis ....., astusime ..... ja jätkasime ..... jne.

2. Selles palas on sõnu: karjamaa, rohumaa. On veel teisigi liitsõnu, mille teine pool on -maa. Kirjutan neid:

Liitsõnu lõpuga *-maa.*

Karu, hunt ja rebane peksavad vilja.

Karu Mesikäpp, hunt Võsavillem ja rebane Reinuvader elasid Metsaküla tagamail. Nad otsustasid hakata ühiselt uudismaad harima.

Võsavillem raius võsa, Mesikäpp kandis kive põllult, ainult Reinuvader puikles tööst kõrvale.

Siis künti maa üles ja tehti kütist. Ei läinud kuigi palju aega, kui seal juba oras haljendas. Vili kasvas jõudsasti ja lõpuks oli valmis koristamiseks.

Tööd tehti ühiselt. Reinuvader tegi kuhilaid, muu raskem töö oli Mesikäpa ja Võsavillemi teha.

Siis toodi vili rehesse. Kui vili oli rehes kuivanud, algas viljapeksmine. Tööle mindi kolme mehega.

Mesikäpp küsis tõsiselt:

„Kuidas, vaderid, seda tööd teha?“

Reinuvader, kes ei tahtnud reht peksta, ronis parsile ja ütles sealt:

„Teist on üks vägev, teine päris arukas. Pekske teie, vaderid, ja tuulake vilja. Mina, tühine mehike, hoian siin parsi, et nad teile kaela ei kukuks.“

Karu peksis reht ja hunt tuulas vilja. Rebane aga istus parsil. Seal ta ümises laulu ja aegajalt pildus parsi teistele peale.

„Sedaviisi sa tapad meid!“ pahandus hunt. „Sa pillud meelega puid meile kaela.“

„Ei, vennaksed, meelega ma seda ei tee,“ vastas rebane. „Rasked on need parred. Mina ei jaksa neid kinni pidada ja nii nad kukuvad alla.“

Sellega leppisid ka teised ja töö viidi sõbralikult lõpuni. Nüüd hakati vilja jagama, et igaüks saaks oma osa. Siis aga ütles hunt rebasele:

„Kuidas me jagame? Kas külimituga või muuga?“

„Suuremale suurem hunnik, väiksemale väiksem. See on minu arvates kõige parem ja õigem jagamine,“ seletas rebane.

Teised olid sellega nõus. Ja nii sai Mesikäpp õled, Võsavillem aganad ja Reinuvader terad.

Soome muinasjutt.

Uudismaa — esimest korda üleskuntav, harimata maa. Uudismaaks võetakse sööt, võsastik.

Kütis — üleskuntud uudismaal hagude põletamine. Haod pannakse hunnikusse, kaetakse pealt mätastega. Pärast laotatakse tuhk põllule. Nii hariti põldu vanasti.

Parred — rehetoas taladele asetatud puud. Partele pannakse vili kuivama.

Külimit — puust valmistatud viljamõõt.

Kuhilas — viljakuhi.

Mõtlemiseks: Missuguste omadustega on selles muinasjutus karu, hunt ja rebane? Ehk olen kuulnud teisigi muinasjutte, milles rebane on teistest loomadest kavalam, targem?

Harjutuseks.

Kirjutan jutukese järgi ja täiendan ise, mida tegi iga loom.

Mida tegid karu, hunt ja rebane.

Karu Mesikäpp kandis kive põllult, kündis maad, ...

Hunt Võsavillem raius võsa, pani hagu hunnikusse, ...

Rebane Reinuvader pikutas põõsa all, vaatas pealt, kuidas teised tegid kütist, ...

Sipelgas ja kaaren.

Kaaren tuli sipelga juurde kiitlema oma jõuga ja ütles: „Mina olen suurem ja tugevam kui sina.“

„Tugevus ei tule suurusest,“ vastas sipelgas. „Kas katsume jõudu?“

„Katsume!“ ütles kaaren. „Mis saab see, kes võidab?“

„Võid süüa sipelgamune,“ lausus sipelgas. „Mina aga söön sinu pojad, kui võidan.“

„Hea,“ nõustus kaaren. „Kuidas katsume jõudu?“

Sipelgas arvas nii: „Viime kumbki endasuuruse kivi tolle kõrgeima kuuse latva. Kui sa ei jaksa, söön su pojad.“

Kaaren otsis endasuuruse kivi ja katsus seda tõsta. Kuid ta ei saanud kivi oma nokaga liigutadagi.

Sipelgas aga haaras endasuuruse kivi ja tiris selle ühe joonega kuuse latva. Siin tõusis ta veel tagajalule, kivi süles, ja hüüdis alla kaarnale:

„Võit on siin! Nüüd söön su pojad.“

Kaaren vihastus küll teise tarkuse üle, kuid neelas sõnad alla ja kraaksus:

„Mina ei kasvatagi poegi sel ajal, kui sa elus oled. Mina munen siis, kui sa oled taliuinakus. Siis ei suuda sa süüa ega juua.“

Seepärast teeb kaaren tänapäev oma pesa vara kevadtalvel, millal sipelgas veel magab oma pesas taliund. Nii ei saa sipelgas süüa kaarna poegi, kuigi tal oleks õigus selleks.

Soome muinasjutt.

Kõrgeim — kõige kõrgem.

„Ühe joonega“ — peatumata, puhkamata.

„Neelas sõnad alla“ — tahtis midagi ütelda, kuid mõtles ja jättis ütlemata.

„Sipelga munad“ on õieti t u p e d, mille sees puhkab n u k k. Nukust tuleb valmis sipelgas.

Mõtlemiseks: Miks tahtis kaaren just sipelga ees kiidelda oma jõuga? Kuidas sipelgas tuli võitjaks? Miks sipelgas pakkus kaarnale võiduks sipelgamune? Mida tean sipelgate elust? Ehk tean veelgi jutukesi, milles väike võidab suure?

Harjutuseks.

Kirjutan lookese nii, nagu oleks see praegu (olevikus). Muudetud sõnad kriipsutan alla. Kirjavahemärgid teen värvilised.

Sipelgas ja kaaren.

Kaaren tuleb sipelga juurde kiitlema oma jõuga ja ütleb:

„Mina olen .....“

„Tugevus ei tule suurusest,“ vastab sipelgas. .....

Väikese Meeme esimene jaht.

Väike Meeme oli seitsmeaastane poisike. Ühel päeval Meeme vennad, Juho ja Riido, läksid jahile. Meeme palus tedagi kaasa võtta.

„Mis poisiklutil metsas teha?" vastasid need.

„Mina lähen siis üksi," ütles Meeme kindlasti.

Vennad aga ainult naersid selle üle.

Meeme võttis oma vibupüssi õlale, pani suusad alla ja läks välja.

Oli hele talvepäev ja lumi kattis maad valge vaibana. See oli nii särav, et pimestas väikese mehe silmi. Meeme liikus metsa poole ja jõudis peagi metsa.

Kuid mis see oli? Keegi liigatas puude vahel.

Nüüd ta kadus sinna lumehange taha.

Jälle oli teda näha seal. Ui, ui! Meeme hakkas päris värisema.

Nüüd võis teda päris selgesti näha. Ui, missugune must ja karvane!

Kes see küll on?

„Karu! Õige, karu!" pääses Meeme huulilt.

Meeme pööras suusad kiiresti kodu poole. Nii kohkunud oli ta. Alles koduväraval julges ta tagasi vaadata.

Seal oli ju ainult Musti!

(Soome keelest.)

Mõtlemiseks: Kust Meeme sai vibupüssi ja suusad? Mida ta vibupüssiga tegi? Miks ta ei tundnud Mustit kohe? Kui see oleks tõesti karu või hunt olnud? . . . Kui vennad oleksid Meeme kaasa võtnud? . . .

Harjutuseks.

Kirjutan pala järgi lookese sellest, kuidas väike poiss (tema nime valin ise) käis jahil: vanemad vennad võtsid ta kaasa. Algus oleks nii:

Väike ..... jahil.

Väike.....oli ..... (Meeme) vennad valmistusid jahile. ..... palus tedagi kaasa võtta. Vanemad vennad olid sellega nõus. (Meeme) võttis ....., pani ..... Siis läksid ..... välja.

Oli hele talvepäev. ..... Jahimehed ..... metsa poole ja jõudsid peagi .....

Tihane ja karu.

Karu tuli tihase pesa juurde, tahtis külla tulla. Pesas tiuksusid tihase pojad.

Karu küsis:

„Kas isa kodu?“

„Ei ole,“ vastasid tihase pojad.

Karu läks oma teed.

Kui karu oli läinud, tuli tihane koju. Pojad kohe talle jutustama:

„Oi, oi, küll käis siin suur elukas — karvarull, lihamätas!“

Tihane laiutas oma nokka ja küsis:

„Kas ta oli nii suur?“

„Oi, oi, isa, palju, palju suurem oli!“

Tihane sirutas nüüd oma tiibu ja küsis:

„Kas nii suur oli?“

„Oi, oi, palju suurem oli. Sa ei ole tema silmagi suurune.“

Siis tihane ütles:

„Tii, tii, tää! — olgu ta kuitahes suur, aga kui oleksin kodu olnud, küll ma oleksin talle näidanud.“

Teisel päeval karu tuli jälle tihase pesa juurde, mõtles võõrsile tulla. Nüüd oli tihane kodu, ja pojad kohe, kui nägid karu tulevat, ütlesid:

„Juba tuleb siia see endine suur elukas, karvarull!“

Noh, nüüd lendas tihane käratsedes karu poole, haaras karu kõrvast kinni ja hakkas sädistama, põristama ja nokkima. Karu pistis põgenema ja jooksis tihnikusse, et sellest tigedast isandast lahti pääseda. Seal tuligi tihasel lahkuda. Ta lendas koju ja ütles poegadele:

„Tii, tii, tää! — kas nägite, kuidas meest kõrvast veeti!“

Ta ju arvas, et talutas karu kõrvast.

Soome muinasjutt.

Laiutama — laiaks tegema. Kuidas laiutame käsi?

Talutama — teist enda järel (kättpidi, lõa otsas) juhtima.

Mõtlemiseks: Karu on röövloom. Miks ta tihasele külla tahtis tulla? Tihase pojad ei kartnud karu. Mispärast? Miks tihane külalise ära ajas? Kuidas karu oleks võinud tihase veelgi eemale peletada? Missugune väike loom võib ka suuremaid peletada? Mida arvas endast tihane?

Harjutuseks.

Kirjutan jutukesest ainult karu, tihase poegade ja vana tihase kõneluse (ilma jutumärkideta). Mis tihane teeb, seletan lühidalt sulgudes: Algan nii:

Tihane ja karu.

Karu: Kas isa kodu?
Tihase pojad: Ei ole . . .
Oi, oi.....
Tihane (laiutab oma nokka): Kas ta nii suur oli?
Pojad: ..... Jne.

Kukk ja kana saunas.

Kukk ja kana läksid kord sauna. Seal ei olnud vett. Kukk käskis kana vett tuua, ise aga heitis leili ja tõusis lavale.

Kana tuli kaevu juurde ja ütles:
„Armas kaev, hea kaev, anna mulle vett."
„Annan, kui tood mulle pange."
Kana läks perenaist paluma:
„Armas perenaine, hea perenaine, anna mulle pang."
„Annan, kui tood mulle kingad."
Kana ruttas kingsepa poole ja palus:
„Armas kingsepp, hea kingsepp, anna mulle kingad."
„Annan, kui tood mulle naaskli."
Kana läks sepa juurde ja ütles:
„Armas sepp, hea sepp, anna mulle naaskel."
„Annan, kui tood mulle rauda."
Kana tuli soo juurde ja palus:
„Armas soo, hea soo, anna mulle rauda."

Soo andis rauda. Kana viis raua sepale; sepp andis naaskli. Kana viis naaskli kingsepale, sai sellelt kingad. Kana viis kingad perenaisele. Perenaine andis pange. Kana ruttas pangega kaevule, sai sealt vett. Ja vee kana viis kukele.

Aga kukk oli vahepeal saunas surnud.

Soome muinasjutt.

Mõtlemiseks: Miks nõudis perenaine, kingsepp ja sepp kanalt tasu? Millest suri kukk saunas? Mõtlen muinasjutu muudetud sisuga: 1) kana saab vett kaevust kohe; 2) perenaine ei taha kingi, vaid midagi muud.

Harjutuseks.

Kirjutan muinasjutukese sisu jutustusena (ilma tegelaste kõneluseta). Algan nii:

Kukk ja kana saunas.

Kukk ja kana läksid kord sauna .....
Kana tuli kaevu juurde ja küsis vett. Kaev nõudis pange.
Kana läks perenaiselt ..... *paluma. Perenaine tahtis* .....

Kana ruttas ..... *kingi tooma. Kingsepp nõudis* .....

Tibukese unenägu.

Kuu paistab, tähed säramas,
öö katab ilmamaad.
Kukk õrrel juba tukkumas
ja kanad magavad.

Tipp-tillu siblisiivake
und näeb üksinda —
ta lendab üles kõrgele
kus särab tähtemaa.

Ta nipib-nopib teri seal,
küll teri hiilgavaid,
ta siblib-sablib taeva peal
küll pilvi liikuvaid.

Ta kõõrutab ja kõõrutab —
lä'eb pesa punuma,
kuu peale selle paigutab
ja istub munema.

Kuid muna, oh sa munake!
See pistab veerema.
„Ki-kaa-kaa-kaak!" teeb kanake
ja peab ärkama.

E. Enno.

Kana *kõõrutab* — kana häälitseb, laulab. Millal kana kõõrutab? millal kaagutab?
Tähtemaa — tähtede maa. *Siivake* — tiivake.

Mõtlemiseks: Tibuke näeb unes temale meeldivaid asju. Mida nimelt? Miks muna ei püsinud pesas? Mõtlen ise mõne teise unenäo, milles ka tibuke ehmatusest ärkab.

Harjutuseks.

1. See lauluke on kirjutatud nii, nagu näeks tibu und praegu (olevikus). Alates 2. salmist kirjutan laulukese vihku muudetult: kuidas tibu und n ä g i (minevikus). Muudetud sõnad kriipsutan alla. Algus:

Tibukese unenägu.

Tipp-tillu siblisiivake
und nägi üksinda —
ta lendas .....

Tähelepanu: *Nipib-nopib* on minevikus *nippis-noppis.*